

УДК 378.4 (477)

Мещанінов Олександр Павлович – кандидат технічних наук, доцент, проректор з наукової роботи МФ НаУКМА. Коло наукових інтересів – формування моделей, моделювання, аналіз сучасних тенденцій та умов, які забезпечують стійкий розвиток університетської освітньої системи в Україні.

Інтегрований процес формування особистості молодих вчених в "Кієво-Могилянській Академії"

В статті розглядається проблема формування творчої особистості молодих вчених у вищій школі і шляхи її реалізації в сучасних умовах. Автор підкреслює необхідність поєднання навчання та наукового дослідження для підвищення професійної компетенції молодих фахівців.

The article deals with the problem of formation of creative personality of young scientists at higher educational establishments and ways of its realization in modern circumstances. The author emphasizes the necessity of combining education and scientific research work for improving professional competence of young specialists.

Характерною рисою сучасного суспільства є мобільність. Мобільність людей, товарів та інформації. Це обумовлює суттєві зміни у всьому світі. Великі держави, підприємства, фірми в умовах підвищеної мобільності розпадаються на маленькі. Кількість зайнятих на виробництві зменшується на порядок. Скорочується обсяг матеріального виробництва. В той же час зростає обсяг у сфері послуг, який у розвинутих країнах досягає 70% у валовому національному продукті.

Домінуючою тенденцією трансформації вищої школи виступає перехід від принципу – освіта на все життя до принципу – освіта крізь усе життя.

Характерною рисою виступає перехід від навчання до освіти, здобуття знань, до формування потреби і вміння неперервного самовдосконалення, саморозвитку та самовизначення.

Стратегія пізнавального процесу: знання – інструмент пізнання цілісної картини оточуючого світу.

Статистичні дані, які наведені ООН, свідчать, що характерною рисою розвинених країн є те, що не менше 60% суспільства має вищу освіту. При цьому ці 60% забезпечують 95% прибутку країни [1]. Саме тому вища школа повинна готувати не дешеvu робочу силу, а особистість. **Головним завданням** як

середньої, так і **вищої шкіл є особистісносоціальне навчання, формування людяності, а не особистісні амбіції** [2].

Основними принципами гуманізації вищої освіти є:

1. Фундаменталізація змісту освіти.
2. Гуманітаризація, тобто орієнтація на особистість, на формування творчої особистості.
3. Діяльнісний підхід, коли здійснюється перехід від знаннєвого підходу до діяльнісної парадигми. Головує вміння застосовувати знання.
4. Національний характер освіти. Мова йде не про українську математику або електротехніку, але про організацію навчального процесу: шпаргалки, піратство та інше.

Інтегративною якістю особистості є національний менталітет.

Як треба формувати творчу особистість у вищій школі в цих сучасних умовах?

1. Потрібний відкритий розум, здатний до змін.
2. Розвинута культура ринку.
3. Віра в ідеали.
4. Більш відкритий світ, більше можливостей для спілкування, бажання та спроможність спілкуватися та навчатися.

У моделі універсаліста, випускника університету класичного типу XXI століття виділяють три

складові:

1. Високі особистісні якості, порядність.
2. Високий професіоналізм, спроможність швидко адаптуватися у новій предметній галузі.
3. Висока загальнокультурна підготовка.

Забезпечити досягнення цієї мети можна шляхом:

- 1) індивідуалізації навчально-виховного процесу;
- 2) диференціації, пошуку, підготовки лідера у колективі;
- 3) формування гармонійної творчої особистості;
- 4) посилення гуманістичного спрямування всього професійно-орієнтованого навчання;
- 5) поглиблення психолого-педагогічної підготовки;
- 6) розробка та впровадження нової системи виховної роботи студентів та аспірантів;
- 7) демократизація, гарантування створення умов для самовираження, максимальне сприяння реалізації особистісних орієнтирів.

Впровадження заходів для досягнення мети мусить спиратися на аналіз відповідей на питання:

1. Що дали батьки?
2. Що дали вчителі?
3. Що здобув сам?

Психологічною наукою встановлено, що в умовах прискіпливої опіки матері та при деспотизмі батька неможливо розраховувати на закладення основ формування лідера. Такі умови – **це смерть для лідера**. В той же час у батьків, які зайняті, а дітям надана свобода поведінки, створені у родині умови довіри та заохочення до прийняття дитиною самостійних рішень та розуміння відповідальності за прийняття цих рішень – **це бажані умови для становлення лідера**.

Різні початкові умови, різний рівень знань, різний рівень розвитку комунікаційної компетенції абітурієнтів – все це обумовлює втілення, як єдиного критерію, оцінки динаміки, прирощення знань та вмінь, а не використання традиційного середнього балу.

Психолого-педагогічна наука традиційно багато уваги приділяє проблемам формування особистості. Так, ще Бехтерев В.М. (1857 –1927) пов'язував поразку Росії у війні 1905 року з Японією з відсутністю соціальної особистості. Так само динамічні зміни в Україні загострили проблему недостатньої підготовленості керівників, кризу управління.

16-17 травня 2000 року у м. Харкові відбулася Міжнародна наукова конференція "Творча особистість у системі неперервної професійної освіти". Одним з рішень конференції є: "Вважати

однією з найактуальніших проблем вітчизняної психолого-педагогічної науки і практики розробку системи формування творчої індивідуальності професіонала-лідера як одну з передумов подолання соціально-економічної кризи в Україні" [3].

Для формування творчої індивідуальності професіонала-лідера потрібні ресурси. Професіонал не може стати компетентним сам по собі. Відрізняють особисті та зовнішні ресурси.

Особисті ресурси:

- фізіологічні;
- загальні знання, вміння, порозуміння;
- професійне оточення: вміння прилаштуватися;
- процедури: вміння робити, діяти;
- оперативні вміння;
- пізнавальні здібності;
- вміння спілкуватися, жити;
- культура.

Зовнішні ресурси:

- мережа взаємовідносин;
- банки даних;
- документація;
- доступ до експертів;
- доступні засоби зв'язку: комп'ютер, FAX, Internet, E-mail та інше.

Професіоналізм чи професійна компетенція – це комбінація між різними чисельними знаннями та вміннями, залежить від багатства його оточення, від можливостей доступу до цих засобів, ресурсів.

Спроможність комбінувати засоби та ресурси – це здібність людини підвищувати свою компетенцію, розвивати творчість. При цьому виділяють різні засоби, знання та вміння:

1. Загальні знання: поняття, вміння, які дозволяють зрозуміти проблему, феномен, що не залежить від контексту роботи.
2. Спеціальні знання в професійному оточенні: контекст роботи, правила управління, культура організації: соціальні правила, організація установи та інше.

Як приклад доцільно згадати проект перепідготовки 1000 співробітників, який здійснили у Франції. Проект 1000 = 1000.

Всім, хто підлягав скороченню, було запропоновано безкоштовно пройти перепідготовку для здобуття нового фаху. З 800 осіб, які погодились, всі з успіхом пройшли навчання. При цьому витрати

на навчання вмінню вчитися склали близько 75%. До переліку дисциплін цього блоку увійшли вивчення мови, історія, географія.

Другий приклад пов'язаний з опитуванням 100 експертів країн Європейської Ради для визначення рейтингу серед ефективних методів для підвищення професійного рівня. Результати опитування, які наведені у таблиці, свідчать, що експерти перевагу надали двом з методів:

1. Запровадження досвіду як позитивного, так і негативного – 345 балів.
  2. Письмові звіти про діяльність – 345 балів.
- Оцінки виставлялися за шкалою:
- 4 – корисно;
  - 0 – некорисно.

Слід відзначити, що професійний розвиток виступає лише як сторона особистого розвитку.

Розвиток творчої особистості здійснюється через викладача – транслятора знань і залежить від того, наскільки культурно насичений зміст дисципліни.

Структура творчої особистості має такі складові [4]:

1. Педагогічна взаємодія між учасниками навчально-виховного процесу.
2. Вплив на творчу активність.
3. Зумовленість творчості.
4. Потреба людини у творчій самореалізації.

Власні мотиваційні засоби, потреба до творчої активності повинні замінити страх як провідний мотив навчальної діяльності [5].

Не можна порушувати права студентів та аспірантів. Навпаки, треба сприяти задоволенню освітніх потреб молоді у вільному виборі дисципліни для опанування. Тільки вільна людина спроможна стати творчою особистістю, лідером. Треба навчитися жити в умовах свободи, причому як викладачам і студентам, так і адміністрації та аспірантам. **Вільна людина** – відповідальна людина, особистість, яка несе відповідальність за **правильність вибору перед собою та перед нащадками**. Обґрунтований вибір дисциплін,

методів та форм навчання дозволяє молодій людині власноруч проектувати своє майбутнє, виховує самодисципліну та відповідальність. Доцільно використовувати технологію педагогічного проектування, при якому група викладачів випускної та інших кафедр разом із студентами на підставі чітких цілей освітньо-виховної роботи складають і реалізують індивідуальні плани підготовки творчої особистості професіонала [3].

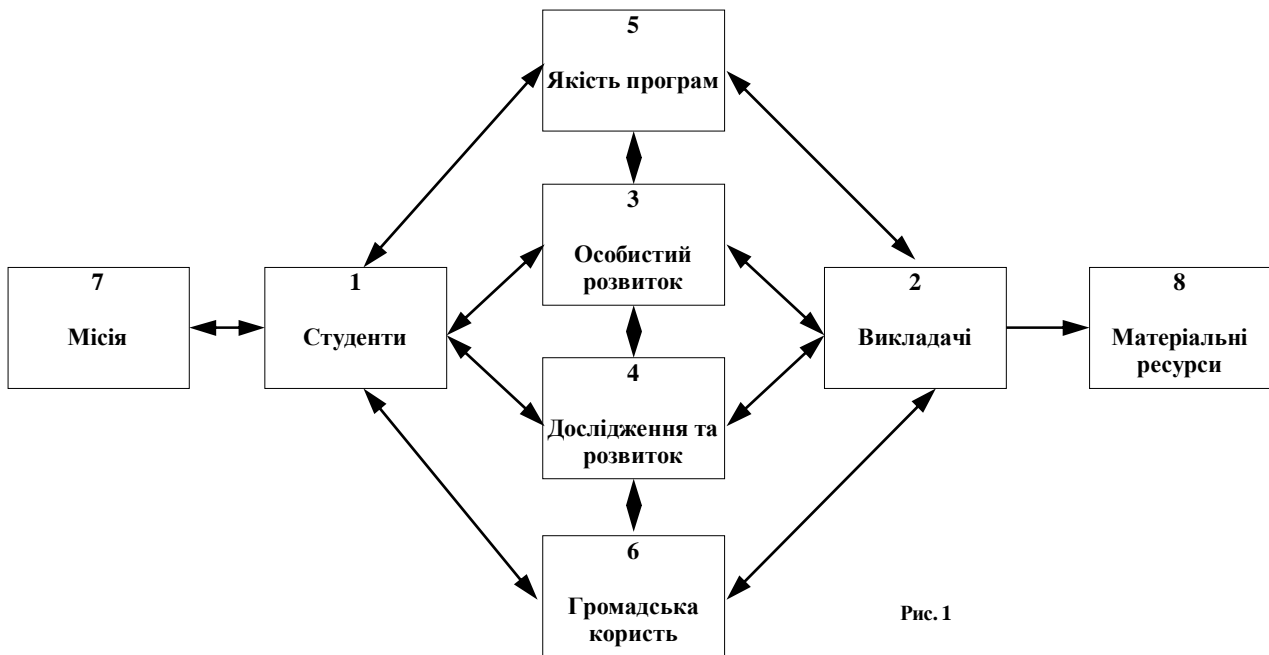
Риси творчої особистості більш ефективно формуються під час дослідної діяльності. Відчуття корисності, потреби в роботі молоді людини, можливість пропонувати власні ідеї, бути вислуханим, здатним зробити власний внесок у дослідження, безпосередньо використовувати здобуті в університеті знання для вирішення практичних наукових завдань, зрозуміти межі власних знань та вмінь, спроможність самостійно прийняти рішення щодо подальшого напрямку розвитку власної компетенції – все це створює неповторну творчу ауру, саме в якій і культивується творча особистість.

Наведена частина психолого-педагогічних засад є тим теоретичним підґрунтям, на базі якого в "Києво-Могилянській академії" та її Миколаївській філії впроваджується концепція вільного творчого навчання – Liberal Arts Education. Концепція вільної людини, свободи у виборі дисциплін для навчання та безпосередня відповідальність за свій власний вибір – все це є необхідною умовою, яку неможливо замінити, для формування творчої особистості молодого вченого.

Концептуальною моделлю для визначення пріоритетів та оцінки спроможності в цілому вищого закладу освіти до формування творчої особистості може служити модель, яка наведена на рис. 1. Подібна модель запропонована групою закладів "Львівська ініціатива" [6] та модель, що була розроблена з ініціативи efmid. Efmid – Європейська фундація з розвитку менеджменту, яка розробила міжнародну систему акредитації EQUIS.

Структура наведеної моделі самооцінки вищого закладу освіти представлена у вигляді графа на рис.

№ з/п	Метод	Частота посилання	Всього балів
1	Дискусія з колегами та експертами	100	285
2	Читання технічної літератури	80	285
3	Впровадження досвіду: успіх та невдача	60	345
4	Короткочасні навчальні програми	46	251
5	Конференції	46	241
6	Письмові звіти про діяльність	35	345
7	Підтримка наставників, опікунів	34	325

2, де позначені відносна та повна периферійності. Це дозволяє виділити центральну область внутрішньої оцінки закладу, що цілком збігається з нашими інтуїтивними уявленнями та дозволяє обґрунтувати вагові показники пріоритетів до введених показників якості і, як наслідок, до найважливіших аспектів, що найбільш вагомо впливають на оцінку ефективності та на якість у всіх аспектах діяльності закладу.

Визначаються три групи вимірів.

Перша група з відносною периферійністю $P_i = 0$ включає:

1. Студенти та аспіранти.
2. Викладачі.
3. Особистий розвиток.
4. Дослідження та розвиток.

Друга група з відносною периферійністю $P_i = 0,86$ включає:

5. Якість програм.
6. Громадська користь.

Третя група з відносною периферійністю $P_i = 3,53$ включає:

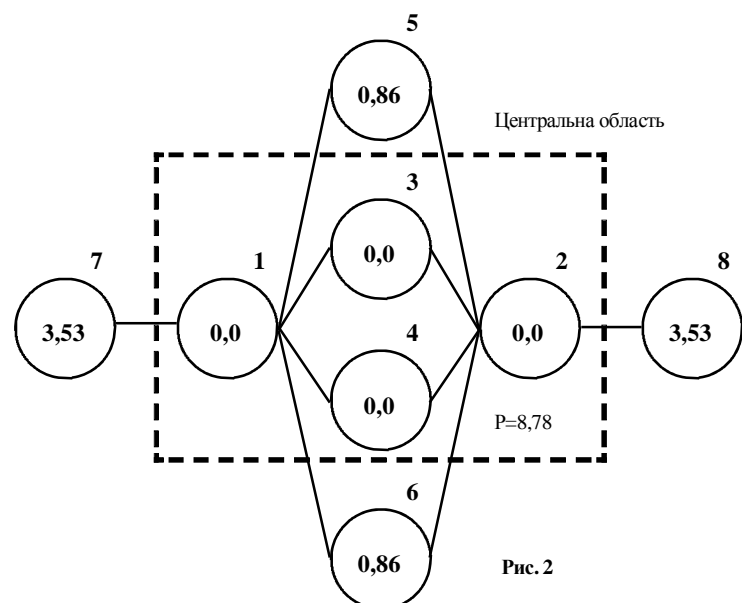
7. Місія чи зміст діяльності.
8. Матеріальні ресурси.

Наведений аналіз ще раз свідчить, що вищий навчальний заклад існує для

студентів, аспірантів, молодих людей, для забезпечення їх освітянських потреб, їх особистого розвитку, який досягається високим рівнем викладацького складу.

Рівень викладацького складу, в свою чергу, постійно повинен підтверджуватися завдяки дослідженням.

Дослідження забезпечують накопичення інформації, що надходить з різних джерел, та систематизацію інформації у спосіб, придатний до засвоєння. Тобто дослідження виступає у ролі джерела сучасного інформаційного забезпечення сучасного навчального процесу. Логічним продовженням активної дослідної діяльності є

публікації її результатів. Тому у Миколаївській філії НаУКМА, яка існує лише з 1996 року, тобто 4 роки, вже вийшли 2 томи "Студентських наукових студій" (заплановано випуск третього), 2 збірника студентських наукових робіт.

За цей час професорсько-викладацьким складом при активній участі аспірантів підготовлено та видано 7 томів "Наукових праць" (заплановано випуск 8 та 9 тому).

Проблема формування особистості молодих вчених набуває нового змісту у зв'язку з втіленням багаторівневої системи вищої освіти. Межа, коли навчання в бакалавраті, на спеціаліста та на магістерських програмах перетворюється в дослідження та на етапі аспірантури формується молодий вчений, здатні вирішувати сформульовані актуальні наукові проблеми, ще недостатньо визначена. З одного боку, навчання на магістерських програмах носить груповий характер, але з другого боку, магістр повинен здобувати поглиблені спеціальні уміння та знання інноваційного характеру, мати певний досвід їх застосування та продукування нових знань для вирішення професійних завдань. Тобто освітньо-кваліфікаційний рівень магістра носить явні риси, які притаманні молодим вченим. В свою чергу, традиційна форма навчання в аспірантурі – індивідуальна, крім підготовки за програмами філософії та іноземної мови. Цілком природно включити до освітньо-професійної програми підготовки магістрів поглиблене вивчення філософії та іноземної мови зі складанням традиційного кандидатського мінімуму, який включає також іспит зі спеціальності. Власне для методичного забезпечення цього навчання доцільно використовувати відповідні державні програми.

Діючі нормативні документи МО України передбачають термін навчання на магістерських програмах 1 рік і, як виняток, з дозволу МО – 1,5 роки. Саме однорічний термін навчання і визначає магістратуру не як традиційне навчання, а як науково-дослідну діяльність, яка інтегрована в єдину систему неперервної професійної освіти.

Інтегративний процес формування особистості молодих вчених закладається в організаційне забезпечення університетської системи освіти. Так, при формуванні навчальних планів підготовки бакалаврів і магістрів враховується саме науково-дослідний характер діяльності на магістерських програмах. А неперервна технологія засвоєння іноземної мови, яка по завершенню оформлюється складанням кандидатського мінімуму, визначає як необхідність

та характер надання додаткових навчальних послуг, перелік яких затверджено Постановою КМ України № 38 від 20 січня 1997 року.

При виконанні наукових досліджень вчені обов'язково використовують елементи теорії логіки. Під час публічного захисту здобутих наукових результатів вчений залучає всі свої вміння до формування власної думки, відстоює та доводить опонентам правомірність знайдених рішень, спирається на основи ораторського мистецтва, що опановуються при вивченні риторики, логіки.

Молодий вчений повинен вміти слухати та чути доводи опонентів, мусить бути широко освіченою людиною, культурною, обов'язково дотримуватися етики ділових відносин. Він повинен достойно, аргументовано та переконливо відстоювати власні погляди та здобуті нові наукові результати. При цьому недостойна така дискусія, яка призводить до конфлікту, до образ опонентів.

Інтегративний процес формування особистості молодих вчених як раз і реалізується шляхом включення до складу дисциплін навчального плану бакалаврату саме: логіки, риторики, етики та естетики. В цьому і є природне поєднання змісту та методів навчання з цілями, методами та формами науково-дослідної діяльності молодих вчених.

В умовах недостатнього фінансування університетської освітньої системи, яка повинна весь час трансформуватися та відповідати реальним умовам та трансформації суспільства, невичерпним ресурсом виступає кадровий потенціал студентів, магістрів та аспірантів. Саме цей ресурс доцільно спрямовувати на розвиток університетської освітньої системи. Відомим є факт, що намагання пояснити свою думку, навчити молоду людину новому, передати їй свої знання та вміння, мають зворотну сторону. Саме тоді, коли молодий вчений передає свої знання студентам, навчив їх, саме тоді, власне, у ньому самому та ним самим відточилася та стала більш лаконічною думка, саме тоді вона набула більш глибокого та переконливого змісту.

У цьому і полягає глибинний сенс органічного поєднання навчання та наукового дослідження. Поєднання в процес творчості, коли лише умовно можливо відділити процес здобуття знань та вмінь від процесу відкриття чи здобуття нового знання, що притаманне науковій роботі. Тобто сучасне навчання носить характер здобуття знань.

Концепція розвитку НаУКМА і полягає у природному поєднанні та взаємодоповненні навчальної та наукової діяльності.

Вирішення проблеми та забезпечення стійкого характеру розвитку університетської освітньої системи доцільно здійснювати, спираючись на ресурси молодих вчених. У стратегічному аспекті потрібно спроектувати та впроваджувати у повсякденну практику діяльності університетської освітньої системи відповідні корегуючі елементи,

зорієнтовані на забезпечення стійкого характеру її розвитку.

Посієш думку – пожнеш вчинок,
Посієш вчинок – пожнеш звичку,
Посієш звичку – пожнеш характер,
Посієш характер – пожнеш долю.

Чарльз Рід, письменник.

Література

1. Зязюн І.А. Дидактичні технології у сучасній вищій школі: пошуки та результати. Міжнародна наукова конференція "Творча особистість у системі неперервної професійної освіти". – Харківський державний політехнічний університет. – 2000. – 16-17 травня.
2. Гончаренко С.У. Гуманізація і гуманітаризація загальної освіти.
3. Рекомендації Міжнародної наукової конференції "Творча особистість у системі неперервної професійної освіти". – Харківський державний політехнічний університет. – 2000. – 16-17 травня. – С. 4.
4. Сисоєва С.О. Педагогічні технології творчого розвитку особистості: проблеми і суперечності.
5. Пехота О.М. Курс "Освітні технології: перспективи розвитку".
6. Гвоздьов С. Модель самооцінки та покращення якості діяльності закладів бізнес-освіти. – Львів: Львівський інститут менеджменту, 1999. – С. 30.

Стаття надійшла до редакції 26.04.2000